

kilátó

HÖRCHER ESZTER

Hatvan világ hatvanféle arca

PETŐCZ ANDRÁS ÍRÁSMŰVÉSZETÉRŐL

Petőcz András munkásságát a sokféleséggel lehetne jellemezni. A megformált és kimondott értékekről összefoglalóan azért kell beszélni, mert demonstratív jelentőségük van. A Petőcz által képviselt világlátás és szellem irodalmi mű és manifesztáció is egyben, egyszerre mutat önmaga felé, és jelent kifelé közlést. A mindenkori értékek felé mutat, jelzi őket, és figyelmeztet rájuk írásaival.

A sokféleség esztétikájának egyik főbb kategóriájába a posztmodern, avantgárd utakon belül a tyroclonista, experimentális, dimenzionista vonalon mozgó, a nyelvi játékkal, ismétléssel kapcsolatos motívumok tartoznak. Az 1980-as évektől ezt az összefüggést (is) közvetítő Petőcz a kezdetben innovatív, európai törekvésekhez alkalmazkodik, azokból merít, azokat ülteti át a magyar költészetbe. Ehhez a törekvéshez kapcsolódó megfogalmazása szerint nehéz úgy verset írni, hogy ne legyen semmi értelme az olvasott vagy hallott textuális felmutatásnak, de valami értelme mindig lesz, hiszen minden szövegnek van jelentése. Ez a nyelv átlényegülése, átminősülése. Jelentések összegéről van szó, és ezeket egyrészt kísérleti, másrészt nagyon is *konkrét* módon adja át a befogadónak (az első, legfontosabb *Vers/z/iók*, majd a *Dimenzionista művészet* és a gyűjteményes *Concrete* című kötetek). A végtelenséget a betűk folyamatos elhagyásával érzékelteti, az elfogyás a hiányt indukálja, a mondatok, szavak és betűk folyama egy idő után megjeleníti az abszolút (és) tiszta konceptualitást, többek között *Zárójelversein* belül, ahol ismét a sokféleség látszik, a gondolati fontosság szándékos ismétlése, a repetitív technika a minimalizmus tükrében. Előrevetíti a metamorfózis jelentőségét. Ebből (is) alakul a későbbiekben egy filozofikusabb világ. A formai alakulás szerint pedig apokrif írások, naplók, meghatározhatatlan műfajú (prózájában, novellisztikájában olykor szándékosan naiv megfogalmazású) darabok, inkább feljegyzések, közlemények lesznek a szövegek. Dekonstruktív mozzanat a költővel és költészettel együtt elvesző irodalom, ezért hasonlóak az írásai a dokumentációhoz, mert mind az emberről és az énről szólnak elsősorban.

Petőcz munkáiban ott rejlik mindig a kölcsönvett gondolat. Legfőképpen Somlyó Györgytől és Pilinszky Jánostól. Irodalmi értékük és mondanivalójuk felmutatása, kezelése vagy tudatosítása a saját verseken keresztül érezhetően hommàge az egykor volt szövegművelők felé. Somlyó többször, többféleképpen épül be a petőczy világba, többek között *A semmittevőhöz*, az *Emlék a jelenről*, az *Apám nyomában 1.*, a *Könyv nélkül* vagy az *Egy marék föld Szabó Lőrinc sírjára 2.* című költeményekben. Pilinszkytól egyebek mellett a *Trapéz és korlát* vagy a *Dél* című ver-

sekre ismerni rá. Ugyanígy jár el Kassák, Weöres, Nagy László, Székárosi Endre vagy Erdély Miklós személyével, hagyatékával, a költészet zenei-ritmikai (kicsit sámánisztikus) arculatának átörökítésével, munkásságuk nyomon követésével, a különböző irodalmi és művészeti körök közötti vizsgálódással (például a *Magyar Műhely*hez vagy a József Attila Körhöz kapcsolódó eseményekkel). Sály Lászlóval projektszerűen képviselik ezt a zenei-irodalmi manifesztációt. Kassák meggyőződése nyomán Petőcz is kerüli a politikai megnyilvánulást, tiszta művészetet akar. A dimenzionizmus Tamkó Sirató Károlyhoz, Nagy Pálhoz, Bujdosó Alpárhoz, Szombathy Bálinthoz vagy az amerikai *nagyok*, mint Ginsberg vagy Kerouac nevéhez, személyéhez is kötődik, az új típusú művészet megteremtésének meghonosításában, a képversek és a konkrét költészet kibontakoztatásában, amely az 1980-as évek elején bírt jelentőséggel Magyarországon. Ugyanez volt a helyzet a *Vers/z/iók* megírásánál is, ahol többek között Zalán Tiborral, Géczy Jánossal, Kodolányi Gyulával, Fenyvesi Ottóval, Szilágyi Ákossal vagy Galántai Györggyel került egy kötetbe. A párizsi, francia vonalat nemcsak Ady feldolgozásán keresztül képviseli és őrizi. Sokfélesége révén Rimbaud és Verlaine, Apollinaire vagy Agota Kristof világát próbálja közel hozni, valamint reflektál a habermasi nézőpontokra Európa helyzetének alakulásával kapcsolatban. Seymour Glass költészetét haikufordítások révén vetíti elénk (többek között az öregember, az arc vagy a sárga virág motívumaival), majd önálló haikuk megírásával találkozunk. A világhálózat, elidegenedés és identitás kérdésköre megjelenik későbbi szépirodalmi műveiben, művészi irányba fordítottan és az egyének helyzetére vonatkoztatva. Beépíti értéküket a saját irodalmába, poétikájába, szövegeibe. És ez így van jól. Zarándokolhatunk Csontváry cédrusához is, máskor Gustav Klimt képét villantja fel a szerző, és a gyönyörű *Danaë* festi éppen. További dantei figurákat jelenít meg, Csontváry vagy Gulácsy alakjaihoz hasonlóan *más* lényeket, embereket. Énekeket énekel, az élet balladáit, igazmondással, igazságkimondással. Megjelenik Kant csillagos ege, valamint olyan nem-irodalmi utalások, jelképek is, mint a Duna-parti szoborcsoport az emlékül hagyott cipőkkel. Ady Endre a prófétai szerepet és Párizst jelenti számára, de a Másik hiányát-jelenlétét (*Elbocsátó szép üzenet, Párisba beszökött az ősz*) is. Franz Kafka kastélyát ridegségével, időtlen stabilitásával együtt veszi át, zárt egységként vagy éppen a szabad és társadalmon felüli lét helyszínéeként képződik újra. Benne minden az életteleniséget sugallja, kopár, hideg, mégis laknak vagy legalábbis tartózkodnak benne. Nagy és tekintélyes építmény, a testtelenség, álomszerűség érzetével, az álomszerű dimenzió szürreális voltával. Benne minden mozdulatlan és változatlan. A karkai megoldások a Gregor Samsát idéző átváltozásesztétika nyomvonalát követik a szürreális vagy irreális megoldások tekintetében, de Petőcznél nincs rácsodálkozás. Radnóti, Tandori, Arany, Csokonai, József Attila, Vörösmarty vagy Juhász Ferenc és Orbán Ottó mind követett és megidézett alakok. Megjelenik továbbá a kortárs huszadik századi művészeti életből Jancsó Miklós, Bohár András vagy Utassy József alakja, illetve Bródy János világa is.

Az *arcok* szinte mindig a szorongás és a félelem, a sötétségben rejlő idegen arcok sokaságát jelentik. Szorongásai, szürrealista világa összefügg a pszichedelikus-sággal, pszichoaktivitással is. Az én a különböző helyzetekben mindig észlel valamit. Az arcokban a (mindenkori) idegenség mellett a halál is ott lapul. Mit jelent az

arc Petőcz Andrásnál? Olyan érzést kelt, mintha egy másik, átforduló világ történései elevenednének elénk, a *másik* világ törvényei, szabályai, cselekményei által. Ahogyan Hans Belting fogalmaz, fiktív arcvonások tűnnek fel, ám ezek az arcok nagyon is ismerősek a maguk idegenségében. Az idegenségérzet már *Az írógépielt félelem* kigondolásakor is jelen van Petőcznél. Végigkíséri a műveket. És mindig összekapcsolódik egy bizonyos módon az előregedés motívumával (*Arcok*). Egészen közel kerül a halál, Petőcz szinte idekíséri hozzánk. Sorskérdései nem hagyják figyelmen kívül az életnek ezt a bizonyosságát, az elkerülhetetlent. Fázisaiban pedig megjelenik a fokozatos szubjektum- és identitásvesztés állapota. Ez az identitásvesztés-érzés *ragadós*, egyre jobban elidegeníti az olvasót is mind a szereplőtől, mind pedig a valós élet mindennapjaitól, a hétköznapi emberektől. Rádöbbenünk, mennyire sajátunk ez a jelenség. Egyszerre indukálja ezt, ugyanakkor felhív ellene: változtass. Egyszerre krisztusi és camus-i: gyűljetek körém, halljatok, viszont hagyjatok is magamra. Egyetlen emberré alakul mindenki, aki ebben az érületben részesül. Kérdés, mit látunk még ebben a világban? Mit akarunk (meg)látani a petőczy kritika által is emlegetett kortárs romlásban, melynek francia vonatkozásait már a 2005-ben megfogalmazza néhány írásában (*Idegennek lenni – avagy háttérmagyarázat és szubjektív tényezők*, 2013)?

Belehelyezkedése, arc- és identitáscseréje szerzői fordulat, szerzői élmény. Önmagának keresése mindig egy békés végpont felé törekszik, saját énjét is feltárva ír, közöl, vállalja és reméli, hogy megértik. Manifestumjelleggel mutatja meg az állandósuló témát: élet és halál viszonyát, mibenlétét, a fizikai és biológiai állapot romlását. Mond-mond-mond. Az ember különböző ontológiai, valóságot és a tapasztalatot érző és kutató oldalát jeleníti meg, a gondolkodó, kifejező és alkotó individuum karakterét, sajátos tükörmotívummal, miközben az arc önelidegenedésének is tanúja lesz. Önmaga tükreként, önmaga társaként van jelen az ön-ismeretlenség megmutatásában, feltárásában.

A test birtoklása, bírása, felhasználása, benne létezése az idegenség alapvető kifejezőeleme lesz a *Másnap*, az *Idegenek* és az *Aysa* című műveknek. A test az egyén páncélja, kiszolgáltatottságának, birtoklásának közvetlen felülete. Háborús trilógiájának alapvető mondanivalója az uralt és uraló szerepkör hierarchiájára reflektál. Az egy-emberré válás folyamata itt is érzékelhető: a veszély és veszélyeztettség magának a halálközelségnek az állapota. A halál neme, nemessége ugyanaz, nincs a célját, elérhetőségét, előidézhetőségét tekintve különbség. Szabadság, döntés, akarat, választás, elfogadás itt mind lényegtelennek válik. A halál mint az ember feltétlen „hozzátartozója” jelenik meg. A szubjektivitás, önkifejezés és önfelfedezés is mind pusztá dokumentáció marad. Az emlékképek a személyességnek, bensőségességnek, intimitásnak egy önmagából kifordult, negatív rendjét kezdik képviselni. Nincs mire emlékezni a végén, az én egy ponton túl nem tud és nem akar emlékezni. Itt már nincs relativitása sem jónak, sem rossznak, sem eltárgyasulásnak, sem szabadságnak, sem erőszaknak, sem megfélemlítésnek, sem megilletődöttségnek, sem szexualitásnak, sem kommunikációnak, sem tudatnak, sem destrukciónak, sem semmilyen alternatívának. Tere és ideje széthullik. A célpont-jelleg, a kiszolgáltatottság, a figyelés és megfigyelés, az áldozattá válás (*A denevér vérében* hasonló felvetéssel), az abúzus vagy a hierarchia mindvégig jelen van. Mit

ér és mit érdemel a test, mit bír, mit kell kibírnia, az objektiváció milyen mértékben okoz idegenséget? Azt sugallja: „Az idegenség nem jó, nem is rossz. Önmagában. De az idegenség önmagaddal szemben, az majdnem tragédia.” (*Aysa*, 250.). A megcsonkított lányok, nők helyzetére is utal, trilógiájának egésze pedig egy az egyben válasz és figyelemfelhívás (nemcsak) a háború alatt megtörténő törvénytelenésekre, jogtalanságokra, erőszakra. Ugyanígy a homofóbiára. Ennek befogadása és befogadhatósága lesz Petőcz művészetének tétje.

Egyszerre sugallja a világ épített és leépített voltát. Tart az átváltozástól – mely nemcsak az idő elkerülhetetlen útjait jelenti –, a személyre szabottabb változástól, mely által a jelenlegi individuum és identitás talán rosszabb helyzetbe kerül. *Mondják*, változik hét évente az ember természete. Talán ezt a változás elleni csüggedt ellenállást rajzolja meg írásaiban. Szeretne mégis ebből a világból elvonulni, kivonulni vagy *repülve bejárni a világot*. Reakciója a mindenkor filozófiai értelemben vett minőséget járja körül: megközelíteni és megtartani valamit, ami jó, és elhagyni azt, ami rossz. Az ember, az egyén helye, helyzete, hely- és helyzetváltoztató kapacitása kerül középpontba az érzékeny antropológiai-egzisztencialista nézőpontra keresztül. Ezt a közös sorsot, sorshelyzetet jeleníti meg, mennyit érünk, kik vagyunk: mindenkor más, kissé szürreális lények, így élünk ebben a mélyen összetett világban – idegenként is otthon. Idegenként és elégedetlenként. Idegenként itthon, máshol, saját magunkban. Az elidegenedéshez *sokféle* további fogalom és jelenség kapcsolódik, melyek Petőcz műveit átszövik. Petőcz üzenete tehát a létezésnek ebben az érzékeny megközelítésében áll. Sokféle az ember, és sokféleképpen viszonyul önmagához, a másikhoz. Felmerül a kérdés, hogy jól, helyesen, megszokásból kommunikálunk mi emberek egymással?

Petőcz kölcsönveszi Amélie Nothomb következő sorát: „Semmit sem tudunk önmagunkról”. Ez pedig nem más, mint az idegenség szomorú és alapvető tapasztalata, mely bizonytalanságot szül. Hasonló gondolatmenet köré építkezik verseiben, novelláiban, visszaköszön az önelidegenedés, ahogyan a szubjektív világérezékelés, de a boldogság és teljesség megformálása is. A teljesség azonban ha sérül, akkor jelentkezik a halálvárás a radikális reménytelenség ellen. Az én belső dimenziója terjed ki, időbeliség nélkül, a fokozatosan kialakuló angyal és bibliai motívumokkal, idézetekkel. Az angyalok boldogságot hoznak. Ellensúlyozzák a pesszimizmust, a dekadenciát, dekonstrukciót, a szuicid hajlamokat. Misztikus utazásának és utaztatásának akaratlanul is célja megtapasztalni az ismeretlent. Ebből vezet a transzcendentális lét felé Petőcz művészete, a fokozatosan kialakuló létezési fázisok felé. Az egyén egyszeri és megismételhetetlen voltában még élőként alakul át. A kérdés azonban mindig az, melyik oldalról kell nézni a tapasztalat és a létezés világát, mi legyen a szemszög, mi a valós, mi a racionális, mi a dimenzióntúli, mi a szürreális egyáltalán? Egyediségünkben hol van az átlagos és a tömegszerű, mit értékelünk, milyen minőséget építünk be életünkbe? Petőcz az üresség és kiégettség ellen, a társadalmi normák ellen is szól munkáiban.

Beleéli magát sokféle emberalak(zat)ba. A közösségből, a társadalomból kifelé mutat, maga is kívülről szeretne lenni, ahogyan hangsúlyozza is *Idegenként Európában* című művében: büszke rá, hogy külön, hogy egyedül-álló. Büszke, hogy a minőséget, és nem a mennyiséget képviseli, azt keresi, az a célja. A társadalomból

kiragadott (kitagadott?) és magától is abból tudatosan kiváló egyén képét mutatja fel. Küzd. Önmagával és a kikerülhetetlennel. Hol a másik ebben a rendszerben? Kit keres, ha keres valakit egyáltalán? Az idegenség állandósuló jelenség lesz, de hogyan van itt harmónia? A tökéletesség és boldogság egymásból következik, egyik a másiknak függvénye, okozata. Szubjektivitásunk adott ehhez. De mit sugall a beteg, sérült, a megmenthetetlen, meggyalázott, elmúló test? Maradandó töréssel jár együtt, a tökéletessége, a boldogsága csak vágyott, illuzórikus. Megtörik és kialakul egy általánosság- vagy átlagosságérzet. Megőrzi az én az erősségét kívülállóságával, és azt sugallja, hogy nem törik meg, nem múlik el, nem válik felismerhetetlenné, nem olvad be.

Színházképe, színpadképe, színterei, kastélya, szerepjátásza, arcai, maszkjai, identitás- és individuumbjátékai mind a *máshová* tűnés akaratáról szólnak, a halál várásának stádiumában. A legegységelműbb utalás arra, mekkora jelentőséggel rejti bele magát a szereplőkbe, hogyan játszik a karakterek önazonosságával, kettőzi vagy többszörözi individuumát. Petőczyt tehát mindig foglalkoztatja az átváltozás, a transzmutáció, transzfiguráció (*Zárójelversek, A macska visszatér*). Folyamata során elér egy köztes mezsgyét, itt még nem múlik el, a halál állapotát csak megközelíti, de átalakul már, vegetál is (növényként, öregként), de tudatosan mozdul is az elérhető cél felé.

Különleges utalása van a költészet (és irodalom) pusztulására, fokozatos hiányára is. Mintha a költő lelke veszne el a verssel együtt. Figyelme, valamint a szerző által kifejezett kontemplatív magatartás mintha több világ múltjai közül az egyikre vonatkozna, mintha valóban *fentről* sikerülne mindent belátni. Az én lát és látni akar: a lemondás és a beletörődés állapotában az én *látása* különleges vizionálássá válik, a kiválasztott én *isten segítségével* észreveszi, észleli a világ pusztulását, a fokozatos apokaliptikus helyzetet. Eljut egy végponthoz, eddigi tapasztalatai nyomán kebelezi be az érzés, mintha megérkezett volna egy határvonalhoz, melyen innen és túl már más van, a látása egyre inkább kontemplatív, dantei. Rohanása letisztultsággá alakul. Kivonulás, elvonulás, ugrás, nyugalom jellemzik személyét, miközben az időnélküliségből egy *másfajta* időtlenségbe vágyik, illetve készül fel spirituális és testi átalakulására, úgy beszéde is változik: egykor volt vagy soha nem is létezett párbeszédekkel, megszólításokkal vagy önmegszólításokkal dolgozik, önmagát és istenét kéri, szabadítsa meg a gonosztól. Szorongása, elidegenedése egy különleges istenhit megtalálása, kialakulása különös *teográfia-vá* alakul. Személye maga közvetítővé válik, az istenit és emberit, szellemit-anyagit hozza egymáshoz közel. Isteni tartalma az emlékek feldolgozásában segít. Lát és láttat, mint emberi és mint isteni képesség, kontemplatíván és kameryszerű figyelemmel felruházott egyénként, tudatosan vezetve önmagát és azt, akinek szól a szöveg, aki tudja érteni és értelmezni a víziókat, valóságokat, szürrealitást, realitást, kortárs pusztulást, erőszakot, félelmet és elidegenedést.